

تحلیلی بر آسیب‌شناسی طراحی فضاهای سبز عمومی در مناطق شهری

(مطالعه موردی: پارک ارم شهر سبزوار)

سید هادی حسینی^{*۱}

hhosseini59@yahoo.com

غزاله رفیعی^۲

سید حمید جوادیان^۳

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۴/۰۷/۱۲

تاریخ دریافت: ۱۳۹۲/۱۲/۱۰

چکیده

زمینه و هدف: در شهرهای امروزی فضاهای سبز عمومی و به خصوص پارک های شهری تنها مفر و پناهگاه‌های هستند که زندگی شهرنشینان را تلطیف بخشیده و از مشکلات عصر ماشینی می‌کاهند. پارک های شهری به واسطه کارکردهای متنوع شان اعم از اکولوژیکی، اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و روانی نقش مهمی در کیفیت بخشی به زندگی شهروندان دارند. از جمله عوامل تاثیرگذار بر افزایش کارایی پارک ها در ابعاد مختلف، فرایند برنامه‌ریزی و به خصوص کیفیت طراحی آن ها می‌باشد. بر این اساس، هدف اصلی پژوهش حاضر، آسیب شناسی کیفیت برنامه‌ریزی و طراحی پارک های شهری است.

روش بررسی: محدوده مورد مطالعه، پارک ارم در شهر سبزوار می‌باشد. روش تحقیق توصیفی و تحلیلی است و جهت گردآوری داده‌های مورد نیاز، علاوه بر مرور مبانی نظری و پیشینه موضوع، از داده‌های حاصل از بررسی‌های پیمایشی (مشاهده مستقیم و تصویربرداری از سایت مورد مطالعه) استفاده گردید.

یافته‌ها: یافته‌های تحقیق گویای آن است که پارک ارم در بخش‌های مختلف چون طراحی ورودی ها، خوانایی و هویت‌مندی، الگوی کاشت درختان و پوشش گیاهی، فضای پارکینگ، مصالح مورد استفاده برای کف سازی، نیازهای گروه‌های خاص اجتماعی مانند زنان، کودکان و معلولان، طراحی فضاهای تفریحی و ورزشی و ضرورت امکان نظارت اجتماعی بر فضای پارک مورد توجه قرار نگرفته است و کیفیت طراحی در این بخش ها نامطلوب می‌باشد.

نتیجه گیری: با توجه به نتایج تحقیق، پیشنهاد می‌گردد علاوه بر در نظر گرفتن توزیع مکانی - فضایی مطلوب فضاهای سبز عمومی و پارک های شهری، اهتمام بیشتری در مورد کیفیت طراحی آن ها در ابعاد مختلف نیز منظور گردد.

واژه‌های کلیدی: آسیب شناسی، طراحی، فضای سبز عمومی، سبزوار، پارک ارم.

*۱- (مسوول مکاتبات): استادیار جغرافیا و برنامه ریزی شهری، دانشگاه حکیم سبزواری، سبزوار، ایران.

۲- دانشجوی کارشناسی ارشد مهندسی طراحی محیط زیست، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات تهران، تهران، ایران.

۳- کارشناس ارشد جغرافیا و برنامه ریزی شهری و کارشناس مرکز پژوهشی جغرافیایی و اجتماعی، دانشگاه حکیم سبزواری، سبزوار، ایران.

Analyzing the Pathology of Public Green Spaces Designing in Urban Areas (Case Study: Eram Park in Sabzevar)

Seyyed Hadi Hosseini ^{1*}

hosseini59@yahoo.com

Ghazaleh Rafiee ²

Seyyed Hamid Javadian ³

Abstract

Background and Purpose: Nowadays, Public green spaces in urban areas are the only shelters that soften life of urbanites and reduce the problems of machinism age. Urban parks through their diverse functions such as ecological, social, cultural, economic and psychological functions have important role in improving the quality of citizen's life. One of the factors that affect function and efficiency of urban parks are process of palnning and quality of designing. On this basis, main purpose of this study is pathology of planning and designing of urban parks.

Method: the case study is Eram Park in Sabzevar. The methodology used in this study is a descriptive –analytical method. The sources of date gathering are including documentary method in theoretical foundations and related literature and also the data obtained from survey studies (observation and photography of study area).

Results: Findings indicated that in designing of Eram Park various aspects such as designing of entrances, readability and identification, pattern of planting, parking spaces, usage of materials for pavement, attention to features and needs of specific social groups, such as women, children and the disabled, and the need for social monitoring of park space have not been taken into account.

Conclusion: Finally, it was proposed to pay more attention to the qualitative and quantitative criteria in planning, specially in designing of public green spaces and urban parks.

Keywords: Pathology, Designing, Public Green Spaces, Park, Sabzevar, Eram Park.

1- Assistant Professor of Geography and Urban Planning, Hakim Sabzevari University, Sabzevar, Iran.

* (Corresponding Author)

2- MSc Student of Engineering of Environment Designing, Islamic Azad University, Tehran, Iran.

3- MSc of Geography and Urban Planning, Hakim Sabzevari University, Sabzevar, Iran.

مقدمه

است و زمینه ای مناسب و شایسته را برای رشد و تعالی انسان فراهم ساخته است.

با گسترش شهرنشینی و مشکلات زیست محیطی و آسیب های اجتماعی و روانی ناشی از آن، تلاش برای بازگرداندن طبیعت به زندگی روزمره ساکنین شهرها، تبدیل به یکی از دغدغه های اصلی برنامه ریزان و مسوولین امر گشته است. اما متأسفانه، آن چه که بیش تر مورد توجه و اهتمام قرار گرفته است، وضعیت کمی فضای سبز بوده است و بر کیفیت فضای سبز و این که چگونه فضای سبز باید طراحی و برنامه ریزی شود تا بتواند حداکثر کارکردهای اکولوژیکی، اجتماعی، فرهنگی و روانی را باعث شود، اهتمام چندانی نشده است و این فضاها امروزه علی رغم صرف هزینه های بسیار برای ایجاد و نگه داری شان، عملاً از کارآمدی چندانی برخوردار نیستند.

فضاهای سبز موجود در عرصه های شهری در واقع بخشی از فضاهای عمومی شهرها هستند که می توان آن ها را جزء مهم ترین بخش های محیط های شهری به شمار آورد. این عرصه ها به عنوان مکان هایی تعریف می شوند که همه شهروندان به صورت آزاد (و قانونی) بدان دسترسی دارند. از جمله مهم ترین فضاهای عمومی شهرها می توان به خیابان ها، میادین، گره گاه های شهری چون چهارراه ها و هم چنین فضاهای سبز شهری همانند پارک های شهری اشاره نمود.

یکی از مهم ترین این عرصه ها، پارک ها و فضاهای سبز شهری اند که نقش فعالی در سلامتی شهر و شهروندان ایفا می کنند. فضای سبز بر خلاف معنایی که ممکن است در ذهن ایجاد کند، تنها محلی نیست که شامل چند درخت و نیمکت باشد، بلکه نماد و سمبلی از تفکرات فرهنگی و اجتماعی یک جامعه است و عاملی مهم در فضای شهری محسوب می شود که همواره از جنبه های اجتماعی، فرهنگی و روانی مورد توجه عموم مردم است (۷). اهمیت فضای سبز در داخل شهرها به حدی است که در بین ۵ کاربری مهم شهری از آن یاد می شود. اهمیت این کاربری، از زمان گسترش سریع و بی سابقه شهرها بعد از انقلاب صنعتی جایگاه مهم تری پیدا کرده است. با این که امروزه اندیشه سبز و

یکی از مهم ترین ویژگی های جهان معاصر، اسکان بخش عمده ای از جمعیت جهان به ویژه در کشورهای توسعه یافته و بعضاً در حال توسعه در مناطق شهری است (۱). در طی سال های اخیر برای اولین بار تعداد ساکنین شهرها با ساکنین نواحی غیر شهری برابر شده است (۲). بر اساس اعلام رییس برنامه اسکان بشر ملل متحد، سال ۲۰۰۷ نخستین سال تاریخ بشر بوده که بیش از نیمی از جمعیت جهان در شهرها به سر برده اند (۳). رشد سریع شهرها را می توان از بزرگ ترین تهدیدکننده های محیط زیست برشمرد که تأثیرات آن به ساکنین شهرها - یعنی انسان ها - منتقل خواهد شد و تأثیری بس فرساینده بر روح و جسم انسان شهری باقی خواهد گذاشت (۴). ساکنان شهرهای امروزی تنها به غذا نیازمند نیستند که با برطرف کردن آن، مسأله به نوعی پایان یافته تلقی گردد؛ بلکه مسکن خوب، فضای زندگی مناسب، محیط آرام و تنفس هوای پاکیزه نیز در زمره نیازهای اصلی و عمده به شمار می آیند (۵). مطالعات نشان داده است که افزایش جمعیت و گسترش شهرنشینی موجب تبدیل فضاهای سبز شهری به سطوح بتنی خشن و نفوذ ناپذیر می شود و این روند به ویژه در کشورهای در حال توسعه و جهان سوم نمود جدی تری دارد (۶). حاکم شدن مقیاس ماشین بر مقیاس انسانی در برنامه ریزی ها و طراحی های شهری و ضرورت توجه به نیازهای ماشین جهت حرکت، پارک و ... باعث تخریب بسیاری از فضاهای طبیعی و بکر در درون و پیرامون شهرها شده است، فضاهایی که علاوه بر مهم ترین و اصلی ترین کارکردشان، یعنی کارکرد اکولوژیکی، دارای کارکردهای متعدد اجتماعی، فرهنگی، روان شناختی و حتی سیاسی برای اجتماعات انسانی بوده و هستند. متأسفانه، نوع بشر با تخریب فضاهای بکر طبیعی به دلیل عدم شناخت و کم توجهی و چه بسا منفعت طلبی لجام گسیخته در دهه های گذشته، باعث جدایی بیش تر انسان ها از بخشی از هویت وجودی شان یعنی طبیعت شدند. طبیعتی که انسان از آن ریشه گرفته است (خاک) و بدان بازمی گردد. طبیعتی که نخستین و باوفا ترین همراه انسان از آغاز خلقت تا کنون بوده

به دنبال آن شهر سبز، جزء اهداف و افکار متعالی در شهرهای کشورهای پیشرفته به حساب می‌آید، اما برخورد با مقوله فضای سبز شهری در شهرهای ایران عمدتاً تجربی و اتفاقی بوده است (۹).

هدف اصلی پژوهش حاضر آسیب شناسی کیفیت برنامه‌ریزی و طراحی یکی از مهم ترین انواع فضاهای سبز شهری یعنی پارک های شهری می‌باشد. نظر به اهمیت پارک های شهری در ساختار فضایی شهر و کارکردهای متنوع اکولوژیکی، اجتماعی و فرهنگی، اقتصادی و روانی آن ها و هزینه‌های بالایی که از سوی مدیریت شهری برای ایجاد و نگه داری آن ها هزینه می‌شود، این گونه ارزیابی و آسیب‌شناسی‌ها می‌تواند به بهبود کیفیت برنامه‌ها و طراحی‌ها کمک نماید. برای این مهم پارک ارم در شهر سبزوار مورد ارزیابی قرار گرفته است که با توجه به توصیف جزئیات بیشتر در خصوص محدوده مورد مطالعه در ادامه نوشتار، از ذکر بیش تر جزئیات در این بخش خودداری می‌شود.

مبانی نظری تحقیق

کلمه پارک از زبان فرانسه وارد زبان فارسی شده است و به معنی باغ وسیع پردرخت است که برای گردش و شکار و ... استفاده می‌شود (۱۰). بنا به تعریفی دیگر، پارک عبارت است از فضای سبز طراحی شده‌ای که در مالکیت عموم قرار دارد و جزئی از فضاهای شهری محسوب می‌شود. این فضاها توسط گیاهان و درختان پوشیده شده و بر اساس نظارت و مدیریت انسان، حفظ و نگه داری یا احداث می‌شوند (۱۱). در سوی دیگر، فضای سبز به زمین‌ها یا با پوشش‌های گیاهی بلند یا نسبتاً بلند نظیر جنگل، باغ و ... اطلاق می‌گردد. در واقع سطوحی را فضای سبز تعبیر می‌کنیم، که توسط درختان دارای بُعد، حجیم شده و تبدیل به "فضای مثبت" گردیده‌اند. در مقابل سطوحی که عاری از درخت بوده و گیاهان آن منحصر به سطوح چمن و انواع گیاهان پوششی باشند، به عنوان "فضای منفی" یا به عبارت بهتر "سطح سبز" تعریف می‌شوند (۱۲). باتوجه به این تعاریف، مهم ترین وجه تشابه تعاریف میان پارک و فضای سبز را باید در کارکردهای مثبت آن‌ها جستجو نمود. به عبارت دیگر هر دوی آنها فضایی هستند که مشاهده و حضور در آن‌ها می‌تواند از

ابعاد مختلف زمینه آرامش انسان را فراهم سازد. نکته افتراق این دو مفهوم نیز آن است که فضاهای سبز مفهومی کلان تر هستند که علاوه بر پارک‌ها که عمدتاً دارای ماهیت عمومی هستند، دربرگیرنده فضاهای خصوصی همچون باغ‌ها و فضای سبز بلوارها نیز می‌شود. در مقیاس شهری، فضاهای سبز، نوعی از سطوح کاربردی زمین شهری با پوشش‌های گیاهی انسان ساخت هستند که علاوه بر "بازدهی اکولوژیک"، واجد "بازدهی اجتماعی" نیز می‌باشند (۱۵)، به بیان دیگر، فضای سبز شهری بخشی از ساختار شهری است که جانمایی آن باید هم سو با ضروریات زندگی شهری و در پاسخ‌گویی به نیازهای شهروندان با در نظر گرفتن امکانات و محدودیت‌های شهری و توجه به الگوهای با ارزشی که دارای معانی و مفاهیم فرهنگی منتج از درون جامعه است، صورت پذیرد (۱۶)، این فضاها دربرگیرنده بخشی از سیمای شهر است که از انواع پوشش‌های گیاهی تشکیل شده است و به عنوان یک عامل زنده و حیاتی در کنار کالبد بی جان شهر، تعیین کننده ساخت مرفولوژیک شهر می‌باشد (۱۴).

موضوع فضاهای سبز شهری همگام با تحولات روند شهرنشینی و گسترش کالبدی - فضایی مناطق شهری و گسست رابطه انسان شهرنشین با طبیعت، روز به روز اهمیت بیش تری به خود می‌گیرد. بدون شک یکی از مهم ترین تجلی‌ها و نمودهای این اهمیت را می‌توان مطرح شدن بعد زیست محیطی پایداری شهری دانست. محیط زیست و طبیعت به عنوان یکی از وجوه اساسی زندگی و وجود انسان‌ها، همواره در زندگی بشر از جایگاه ویژه‌ای برخوردار بوده است و با شهرنشین شدن انسان و کم تر شدن ارتباط مستقیم آن‌ها با نظام‌های طبیعی، اهمیت آن دوچندان شده است. کارکردهای متنوع و گوناگونی که طبیعت و فضاهای سبز می‌توانند در زندگی انسان‌ها داشته باشند باعث گردیده است که بعد زیست محیطی تبدیل به یکی از مهم ترین ابعاد پارادایم توسعه پایدار شهری گردد. از جمله کارکردهای مهم پارک‌ها و فضاهای سبز عمومی در شهرها و ارتقای کیفیت زندگی شهروندان می‌توان به کارکردهای اجتماعی، روان شناختی، فرهنگی، اقتصادی و اکولوژیکی آن‌ها اشاره نمود:

شهر اکولوژیک (Eco City): اصطلاح شهر اکولوژیک یا بوم شهر واژه ای نسبتاً جدید است، اما با این حال مبانی و مفاهیمی که این اندیشه بر آن مبتنی شده است، دارای تاریخی طولانی است (۱۸). شهرها هر چند که نموده‌های کالبدی - فضایی فعالیت های انسانی قلمداد می شوند، اما به واسطه پیچیدگی آن ها و تاثیر پذیری شان از فعالیت های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی و سیاسی گروه های انسانی، از آن ها به عنوان موجودات زنده تعبیر می شود که دارای حیات می باشند. پس اگر شهر موجودی زنده و واجد حیات است که تحول و تکامل خود را بر پهنه بوم و قلمرو طبیعی خود دنبال می کند، شناخت چگونگی ارتباطات متقابل میان سیستم های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی شهر با محیط زیست پیرامون و تلاش در جهت ایجاد تعامل مثبت و هماهنگ را می توان از اهداف اصلی نظریه شهر اکولوژیک دانست. به بیانی دیگر، شهر اکولوژیک، شهری است که فرایند های استفاده مجدد از منابع، بازیافت، کاهش مصرف و بازتولید در مدیریت و برنامه ریزی بخش های مختلف آن لحاظ شود و هدف از اجرای این فرایندها رسیدن به توسعه پایدار زیست محیطی در محیط شهری است (۱۹). نظریه شهر اکولوژیک نیل به پایداری زیست محیطی در محیط شهری را منوط به رعایت اصول دهگانه زیر می داند.

- اصلاح و بازبینی اولویت های کاربری زمین برای ایجاد اجتماعات فشرده، متنوع، سبز، ایمن، دلپذیر با کاربری مختلط در مجاورت گره های حمل و نقلی و دیگر تسهیلات حمل و نقل.
- اصلاح و بازبینی اولویت های حمل و نقل برای مورد اهتمام قرار دادن پیاده، دوچرخه، درشکه و حمل و نقل عمومی و تاکید بر دسترسی به واسطه مجاورت.
- احیا کردن محیط های شهری خسارت دیده به ویژه خطوط ساحلی، نهرها و رودها، زمین های حاصل خیز و ...
- ایجاد واحدهای مسکونی ایمن، راحت و آراسته و در حد توان تمامی گروه های درآمدی و از حیث اقتصادی و نژادی مختلط و متنوع.
- احیای عدالت اجتماعی و ایجاد فرصت های ارتقا برای زنان، رنگین پوستان و ناتوانان.

کارکرد جامعه‌شناختی: فراهم‌سازی زمینه برای شکل‌گیری کنش‌ها و تعاملات اجتماعی بهتر میان شهروندان، انتشار دانش‌ها؛ تجربیات و عقاید و ارزش‌های مرتبط با حوزه‌های مختلف زندگی روزمره انسان‌ها، کمک به اجتماعی شدن افراد و شکل‌گیری شبکه‌های اجتماعی و ارتقای سرمایه اجتماعی در سطح جامعه، زمینه‌سازی برای افزایش سطح همبستگی و انسجام اجتماعی در سطح جامعه، کمک به شکل‌گیری تشکل‌های غیردولتی و سازمان‌های مردم‌نهاد، زمینه‌سازی برای پرکردن اوقات فراغت و تفریح شهروندان در گروه‌های سنی و جنسی مختلف و ...

کارکرد فرهنگی: گسترش فرهنگ شهری و حقوق شهروندی، بسستر سازی برای آشنایی افراد با مفاخر ملی و مفاهیم ارزشی (انسانی)، برگزاری تعدادی دوره‌های آموزشی، تحقیقاتی، جشنواره‌ها، شب‌شعرها، مسابقات نقاشی کودکان و ... پارک‌ها و فضاهای سبز شهری، زمینه‌سازی برای آشنایی شهروندان با عقاید و ارزش‌ها و باورهای سایر گروه‌ها، اقوام و اقلیت‌های ساکن در شهر، زمینه‌سازی جهت آشنایی مهاجران با فرهنگ زندگی شهری (۱۷) و ...

کارکرد روان شناختی: ایجاد آرامش روحی و روانی، تاثیرات مثبت در سلامتی جسمی و بدنی افراد، ارتقای کارایی و بازده عملکردی افراد، حل چالش‌ها و تنگناهای افراد از طریق تبادل افکار، تاثیر بر روی رفتار انسان‌ها و پویایی ذهنی و رفتاری آن‌ها، ماندن افراد در وضعیت فیزیکی و روحی مناسب از طریق حضور مستمر در پهنه‌های طبیعی و پارک‌ها و فضاهای سبز شهری (۱۷).

کارکردهای اکولوژیکی: بهبود شرایط بیوکلماتیک در شهر، کاهش آلودگی هوا، تاثیر مثبت بر چرخه آب در محیط زیست شهری و افزایش کیفیت آب های زیرزمینی، افزایش نفوذپذیری خاک و کاهش آلودگی صوتی (۱۵).

از سوی دیگر، اهمیت بعد زیست محیطی در بحث پایداری شهرها زمینه‌ساز شکل‌گیری نظریه‌ها و اندیشه‌هایی چون شهر اکولوژیک (بوم‌شهر) و اکوپارک‌ها یا پارک‌های اکولوژیک در حوزه توسعه پایدار شهری گردیده است.

محدودیت منابع آبی و اقلیمی، بدون شک فضاهای سبز از جایگاه ویژه‌ای در ساختار شهر و زندگی شهروندان برخوردار هستند. بررسی‌های مربوط به وضع موجود فضای سبز شهر سبزوار گویای آن است که در وضعیت موجود حدود ۷۷۵۰۰۰ مترمربع فضا به این کاربری اختصاص یافته است و سرانه این کاربری برای هر شهروند حدود ۳/۶۱ مترمربع می باشد. با توجه به سرانه مطلوب پیشنهادی مشاور طرح جامع حدود ۴۳۳،۷۲۷ مترمربع فضای سبز و پارک در این شهر در سال ۱۳۸۸ کمبود وجود داشته است. علاوه بر وضعیت نامناسب فضای سبز شهر سبزوار از لحاظ شاخص های کمی، شاخص‌های کیفی مربوط به چگونگی مکان‌گزینی و طراحی فضاهای عمومی شهر سبزوار نیز از کیفیت چندان مناسبی برخوردار نمی‌باشد. در این تحقیق یکی از مهم‌ترین فضاهای سبز عمومی شهر سبزوار یعنی پارک ارم برای ارزیابی شاخص‌های کیفی مربوط به چگونگی طراحی و مکان‌گزینی مورد بررسی قرار گرفته است. سایت مورد مطالعه یعنی پارک ارم با مساحتی در حدود ۵۷۰۰۰ مترمربع در منطقه ۲ شهرداری سبزوار قرار گرفته است (شکل ۱). این پارک جزء یکی از پارک‌های اصلی شهر سبزوار می‌باشد که در کنار باغ ملی و پارک شهر بازی و در سال‌های اخیر پارک سلامت، شهدای گمنام و باغ ایرانی، یکی از مکان‌های اصلی گذران اوقات فراغت شهروندان می‌باشد. کارکرد این پارک هرچند که بر اساس ضوابط تعریف شده در جدول ۱ ناحیه‌ای تعریف شده است، اما در برخی موارد (همانند برگزاری نمایشگاه‌های بهاره یا پاییزه و ...) حوزه نفوذ آن در سطح منطقه‌ای و شهری نیز گسترش می‌یابد. عملکرد اصلی که برای پارک تعریف شده است، تفریحی و طراحی آن به صورت مختلط می باشد.

- حمایت از کشاورزی محلی، پروژه‌های شهری سبز و باغ‌های اجتماعی.
- ارتقا و احیای بازیافت، فن آوری‌های مناسب و خلاقانه و حفاظت از منابع در عین آن که مواد زائد خطرناک و رشد جمعیتی کاهش می‌یابد.
- کارکرد و حمایت کردن از کسب و کارها و فعالیت‌هایی که حمایت‌کننده و مشوق فعالیت‌های اقتصادی هستند که از لحاظ اکولوژیکی سالم و ایمن می‌باشند و در عین حال آلودگی، ضایعات و استفاده و تولید مواد خطرناک را تشویق و حمایت نمی‌کنند.
- بهبود و ارتقا ساده زیستی اختیاری و داوطلبانه و عدم تشویق و تبلیغ مصرف افراطی کالاهای مادی.
- افزایش آگاهی نسبت به محیط‌های محلی و زیست بوم از طریق پروژه‌های آموزشی و فعالانی که آگاهی عمومی را در زمینه موضوعات مرتبط با پایداری اکولوژیکی افزایش می‌دهند (۱۸).

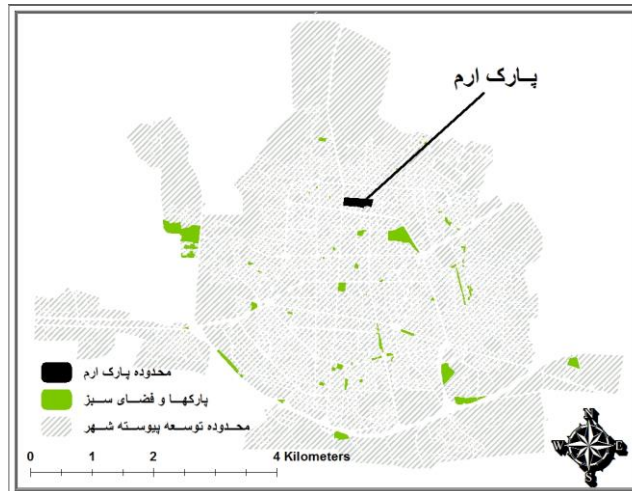
محدوده مورد مطالعه

شهر سبزوار با جمعیتی برابر با ۲۱۶۵۲۴ نفر، دومین شهر استان خراسان رضوی است. این شهر به واسطه قرارگیری در مسیر عبور سالیانه بیش از ۲۰ میلیون زائر حرم امام رضا و هم‌چنین داشتن موقعیت چهارراهی و پیشینه تاریخی کهن، از پتانسیل مناسبی جهت توسعه برخوردار است. اما متأسفانه به واسطه عدم شناخت پتانسیل‌ها و امکانات بالقوه و فقدان اولویت بندی صحیح در خصوص چالش‌های پیش روی توسعه شهر، روند برنامه‌ریزی‌ها در این شهر نتوانسته است به توسعه پایدار شهری بینجامد. با توجه به قرارگیری شهر سبزوار در حاشیه کویر مرکزی ایران و

جدول ۱- سرانه کاربری فضای سبز در منابع مرتبط با موضوع (مترمربع)

Table 1- Per capita of green space in relevant documents (m²)

سرانه کاربری های شهری	قانون برنامه اول	وزارت مسکن و شهرسازی	سرانه در ۳۶ شهر ایران	طرح جامع سبزوار ۱۳۷۴	طرح جامع سبزوار ۱۳۸۸	طرح تفصیلی سبزوار
واحد همسایگی	۱-۳	۷-۱۲	۱/۰۸	۱۰	۲	۱۰/۶
محله	۲-۴					
ناحیه	۱-۳					
شهر	۴					

شکل ۱- نقشه توزیع فضایی پارک ها و فضای سبز در شهر سبزوار
Figure 1- Spatial distribution of Green spaces in Sabzevar

روش بررسی

در سوی دیگر، تشدید آلودگی صوتی ناشی از تردد وسایل نقلیه در فضای پارک (فضایی که قاعدتاً باید مکان سکون و آرامش باشد) را باید جزء پیامدهای منفی این همجواری دانست. برای کاهش و کنترل صداهای ناخواسته در پارک ها می توان از درختانی که دارای برگ های بزرگ، انبوه، زبر و کرک دار (۲۴) هستند، استفاده نمود. با کاشت درختان همیشه سبز پهن برگ که برگ های آن ها خصوصیات ذکر شده را دارا باشند، می توان در تمام مدت سال به صورت یکنواخت صدا را کاهش داد. در محدوده پارک ارم و در مجاورت ضلع شرقی و غربی پارک ارم، خیابان های اصلی شهر قرار دارند که در طراحی پوشش گیاهی این نقاط از درختان پهن برگ خزان پذیر استفاده شده است. با خزان برگ های این درختان به خصوص در فصول پاییز و زمستان و هم چنین اوایل فصل بهار، آلودگی صوتی ناشی از خیابان های بالا به فضای پارک منتقل گردیده و باعث ایجاد اختلال در آرامش فضای پارک می شود. محدوده پارک ارم از جهات شرقی و غربی با خیابان های اصلی شهر یعنی مطهری و بلوار کشاورز احاطه شده است. در سمت غرب، نکته بالا رعایت شده است و محدوده پارک توسط گیاهان پهن برگ از فضای خیابان جدا گردیده که این امر باعث کاهش آلودگی صوتی فضای پارک شده است. اما در سمت غربی پارک (خیابان مطهری) که این نیاز به دلیل حضور فضای باز ورزشی و همچنین فضای بازی

ماهیت تحقیق حاضر از لحاظ هدف کاربردی و به لحاظ روش شناسی توصیفی - تحلیلی است. گردآوری داده های مورد نیاز تحقیق مبتنی بر روش های اسنادی (مطالعه متون و مقالات مرتبط) و پیمایشی (مشاهده مستقیم و تصویر برداری از سایت مورد مطالعه) می باشد. روش تحلیل داده ها عمدتاً مبتنی بر روش تحلیل کیفی است. بدین صورت که ابتدا با مرور مبانی نظری و ادبیات تحقیق، معیارها و استانداردهای مرتبط با چگونگی مکان گزینی و طراحی پارک های شهری شناسایی گردیدند و سپس با توجه به مستندات مربوط به سایت مورد مطالعه که در قالب تصاویر مختلف ارائه شده اند و استانداردها و معیارهای مربوط، به ارزیابی محدوده مورد مطالعه اقدام گردید.

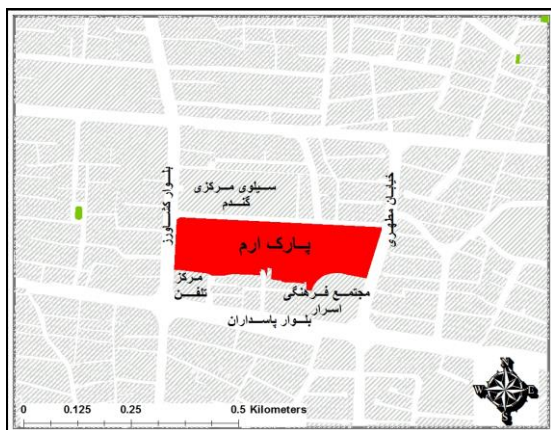
یافته ها

۱- آسیب شناسی مکان گزینی پارک

از جمله معیارهای مکان یابی فضای سبز عمومی دسترسی به آن ها می باشد و به صورت ایده آل یک پارک شهری باید از چهارسو به شبکه های ارتباطی دسترسی داشته باشد (۱۵). از این رو مجاورت پارک ها با خیابان های شهری امری ضروری است. این امر به نوبه خود می تواند دارای پیامدهای مثبت و منفی بر استقبال یا عدم استقبال کاربران از فضای سبز عمومی باشد. نکاتی چون فراهم نمودن امکان جذب جمعیت بیش تر، نظارت اجتماعی و افزایش امنیت پارک را می توان جزء پیامدهای مثبت دانست، اما

باعث ایجاد تنش‌هایی بین پلیس و شهروندان و یا شهروندان با یک دیگر می‌شود.

نکته دیگری که در مکان‌گزینی پارک ارم مورد توجه قرار نگرفته است، چگونگی مکان‌گزینی پارک در ارتباط با بافت‌های مسکونی و امکان کنترل و نظارت عمومی بر فعالیت‌های درون پارک و نقش آن‌ها در ارتقای احساس امنیت کاربران می‌باشد. یکی از عواملی که می‌تواند ترغیب‌کننده و مشوق حضور بیش‌تر شهروندان و به ویژه خانواده‌ها، بانوان و کودکان در فضاهای عمومی و به ویژه پارک‌های عمومی باشد، وجود احساس امنیت اجتماعی در میان کاربران به خصوص گروه‌های اجتماعی چون کودکان، زنان و افراد معلول می‌باشد. بدون شک طراحی فضای شهری و چگونگی ارتباط میان توده و فضا می‌تواند در ارتقای احساس امنیت اجتماعی کاربران تأثیرگذار باشد. وجود احساس امنیت برای پارک‌های عمومی دارای ارزشی دوچندان است. طراحی فضاها به گونه‌ای که از ایجاد فضاهای پنهان و تارک جلوگیری کرده و زمینه را برای افزایش نظارت عمومی فراهم سازد، در این زمینه می‌تواند بسیار مفید باشد.

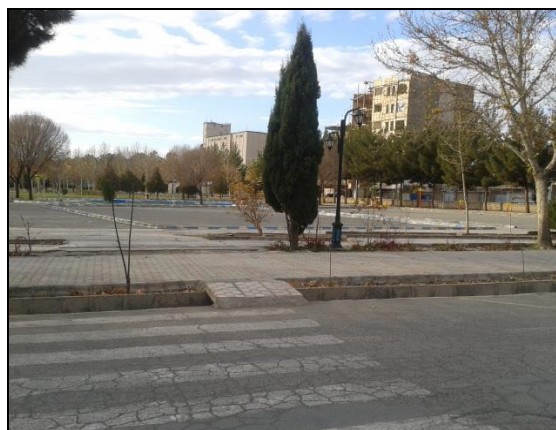
شکل ۳- موقعیت نسبی پارک ارم نسبت به کاربری‌های مجاور

Figure 3- Geographical Position of Eram Park

واسطه نظارت عموم شهروندان و ساکنین، امکان ایجاد ناامنی و فساد به حداقل ممکن کاهش یابد. در صورتی که مکان‌یابی پارک ارم به گونه‌ای است که با عبور خیابان‌های اصلی از سمت شرق و غرب پارک (خیابان‌های مطهری و کشاورز) و سرعت

کودکان بیش‌تر مورد نیاز است، متأسفانه از این نکته غفلت شده است و نه تنها غالب درختان این سمت از نوع سوزنی برگ هستند، بلکه فاصله آن‌ها نیز از یکدیگر زیاد می‌باشد که این امر باعث افزایش آلودگی صوتی در محدوده پارک گردیده است (شکل ۲).

از دیگر نواقص موجود در مکان‌گزینی و طراحی پارک ارم، فقدان فضایی با کاربری پارکینگ می‌باشد. با توجه به داده‌های جدول (۱) برای پارک یادشده باید پارکینگ با مساحت حدوداً ۶۰۰۰ مترمربع در نظر گرفته شود که این فضا در پارک ارم وجود ندارد. نبود فضای پارکینگ، جریان ترافیک در خیابان‌های اطراف پارک را در ساعاتی از شب و هم چنین ایام برگزاری نمایشگاه‌های فصلی مختلف کند نموده و زمینه را برای تصادفات رانندگی فراهم کرده است. به دلیل کمبود فضای پارک، بعضی از رانندگان به اجبار در محل‌هایی که با تابلوی پارک ممنوع و یا پارک مطلقاً ممنوع مشخص شده‌اند و یا جلو درب منازل مسکونی شهروندان در خیابان‌های اطراف، اقدام به پارک و وسایل نقلیه خود می‌کنند که این امر

شکل ۲- حاشیه شرقی پارک ارم و فقدان پوشش گیاهی برای جلوگیری از انتشار آلودگی‌های صوتی به فضای پارک

Figure 2- Lack of vegetation in Eastern margins of Eram Park

نکته‌ای که در مورد امنیت پارک ارم شایان توجه می‌باشد، این است که غالباً برنامه‌ریزان شهری سعی می‌کنند که پارک‌های محله‌ای و ناحیه‌ای در درون بافت‌های مسکونی ایجاد نمایند، تا علاوه بر زمینه‌سازی برای فعالیت‌های اجتماعی و فرهنگی، به

افزوده است. در محدوده مورد مطالعه، در ضلع جنوبی پارک نرده بلندی به ارتفاع ۳متر پارک را از سایت اداره فرهنگ و ارشاد اسلامی و مجتمع فرهنگی و هنری اسرار که در مجاورت آن قرار گرفته اند، جدا می نماید. بر طبق ماده ۱۸ اصول و ضوابط طراحی پارک‌های شهر، احداث دیوار و حصار به دور اراضی پارک‌ها و فضای سبز عمومی ممنوع می‌باشد (۱۵). هم چنین احداث نرده‌های بلند با ارتفاع بیش از ۱/۵ متر از لحاظ بصری، به خصوص برای کودکان، آزار دهنده است، (۳۳). در این بخش از پارک با کاشت ردیفی درختان در طول نرده‌ها، وجود حصار کم تر به چشم می‌آید، ولی کاشت ردیفی درختان موازی دوم و ایجاد مسیر باریک در این بین، بر وجود حصار تاکید بیش تری می نماید. وجود نرده‌ها خود عاملی جهت کاهش نظارت از بیرون سایت بر این بخش می‌باشد، کاشت متراکم درختان ردیف دوم نیز، نظارت از داخل پارک را بر این مسیر کاهش می دهد. در ضلع جنوبی پارک، علاوه بر موارد بالا، وجود فضای مخروبه و بلااستفاده که در وضعیت کنونی برای ریختن اشغال‌های برخی از ساکنین مورد استفاده قرار می‌گیرد، بر ناامنی بیش تر این بخش از پارک افزوده است.

شکل ۵- کاهش امنیت به واسطه وجود زمین مخروبه و ساختمان مرکز تلفن در بخش جنوبی پارک

Figure 5- Reduce Security because Existence of Ruined land in Southern side

بالای وسایل نقلیه عملاً امکان نظارت چندانی از سوی شهروندان به ویژه در سمت خیابان کشاورز وجود ندارد. از سوی دیگر، بخش عمده‌ای از طول پارک در ضلع جنوبی محل استقرار فرهنگ سرای اسرار و مرکز تلفن می‌باشد که به دلیل کاربری اداری، در ساعات پایانی روز که شهروندان بیش تر به پارک رفت و آمد می‌کنند، آن‌ها خالی از جمعیت هستند و عملاً هیچ گونه نظارت عمومی از طریق آن‌ها صورت نمی‌گیرد. هم چنین نیمی از طول ضلع شمالی پارک نیز اختصاص به انبار سیلوی گندم شهر سبزوار دارد که عملاً کاربری نیست که بتواند چندان جاذب جمعیت باشد. این سه کاربری اصلی در کنار شلوغی خیابان‌های اصلی پیرامونی و بعد فاصله پارک نسبت به بافت‌های مسکونی، باعث کاهش نظارت عمومی بر پارک گردیده که نتیجه این امر کاهش احساس امنیت شهروندان و عدم رغبت آنان به حضور و استفاده از این فضا می‌باشد (شکل‌های ۳، ۴ و ۵).

در کنار مکان‌گزینی نامناسب پارک ارم که زمینه را برای ایجاد احساس ناامنی در کاربران فراهم می‌سازد، شکل طراحی و کاشت درختان در فضای درونی پارک نیز بر افزایش ضریب ناامنی پارک

شکل ۴- کاهش امنیت به واسطه وجود حصار و کاشت متراکم درختان در بخش جنوبی پارک

Figure 4- Reduce Security because Existence of fence and Density of trees in Southern side

۲- آسیب شناسی پوشش گیاهی

مهم ترین اثر فضای سبز در شهرها کارکرد های زیست محیطی آن هاست (۱۵). پارک ها به عنوان فضای سبز عمومی زمانی بازدهی اکولوژیکی مناسبی خواهند داشت که تعادل معقولی بین فضاهای سبز و سطوح سخت برقرار باشد. حداقل وسعتی را که یک پارک می تواند تاثیر ملموس خود را در آب و هوای محیط اطراف خود بگذارد ۱/۲ هکتار است (۲۳). بررسی وضعیت موجود پارک ارم با توجه به داده های جدول شماره ۳ گویای آن است که حدود ۷۰/۳٪ مساحت پارک ارم به سطوح سازه ای اختصاص یافته است و تنها ۳۰٪ درصد از مساحت آن به سطوح گیاهی و فضای سبز تعلق دارد، حال آن که مجموع سطوح سازه ای نباید از ۳۰٪ سطح کل مساحت پارک بیش تر باشد (۲۴). بیشترین تاثیر پارک در آب

و هوای شهرها مربوط به بخش درختزار آن هست و هرچقدر وسعت درخت زار بیش تر باشد، تاثیرات مفید آن بیش تر است (۲۳). از کل سطوح گیاهی و فضای سبز این پارک ۲۲/۵٪ مربوط به سطوح سبز می باشد. سطوح سبز عاری از درخت بوده و گیاهان آن منحصر به سطوح چمن و انواع گیاهان پوششی می باشد که به عنوان فضای منفی تعریف می شود و از نظر اکولوژیکی بازده چندانی ندارد، در صورتی که فضای سبز به علت وجود درختان فضای مثبت تلقی می شود (۱۵). از کل مساحت پارک ارم تنها ۵۵/۳٪ فضای سبز محسوب (فضای مثبت) می شود که با توجه به عملکرد و جایگاه مهم این پارک در شهر سبزوار، چندان مناسب نمی باشد.

جدول ۲- درصد سطوح مختلف پارک ارم

Table 2- Characteristics of Eram Park

مساحت (مترمربع)	کل پارک	سطوح سخت	سطوح درخت کاری	سطوح درختچه	سطوح چمن
۵۷۳۱۴	۴۱۲۳۴	۱۷۰۰	۳۱۵	۱۲۹۴۲	
درصد	۱۰۰	۷۱/۹۴	۰/۵۴	۲۲/۵۸	

مأخذ: سازمان پارک ها و فضای سبز سبزوار

پوشش درختی غالب پارک شامل کاج تهران، سرو سیمین، سرو شیراز، نارون، زبان گنجشک، صنوبر، چنار، بید مجنون و آلبالوی زینتی می باشد. جامعه درختچه ای پارک نیز شامل سرو خمره ای، کاج توپی، مش رونده، نسترن، زرشک زینتی، رز، خرزهره، یوکا، شمشاد، میخک هندی و توری می باشد.

در پارک های شهری، نسبت مناسب کاربرد درختان سوزنی برگ و پهن برگ خزان کننده، به طور معمول حدود یک سوم سوزنی برگ و دو سوم پهن برگ می باشد (۲۴). این در حالی است که در پارک ارم پوشش درختی پارک از ۴۷٪ سوزنی برگان و ۵۳٪ پهن برگان خزان پذیر تشکیل شده است. یکی از مواردی که باید در کاشت درختان و درختچه ها و گیاهان زینتی پارک ها و فضاهای سبز مدنظر قرار گیرد، اجتناب از کاشت گیاهانی است که توسط باد گرده افشانی می نمایند، چرا که این گیاهان آلرژی زیادی را در محیط پخش می کنند. کاشت غالب درختان نارون، صنوبر و چنار در پارک ارم به صورتی که ۴۵٪ پوشش درختی پارک را تشکیل می دهند، می تواند باعث ایجاد

حساسیت فصلی در کاربران پارک گردد. هم چنین کاشت درختان میوه داری مانند آلبالو زینتی در فضای سبز عمومی ممنوع می باشد، زیرا ریختن میوه های آن بر سطوح دسترسی، باعث ایجاد لغزندگی گردیده و از ایمنی مسیرهای حرکتی می کاهد. هم چنین استفاده از گیاهان سمی هم چون خرزهره در طراحی کاشت گیاهان پارک توصیه نمی شود. استفاده از گیاهان خاردار مانند نسترن و رز نیز در طول مسیرهای دسترسی می تواند برای استفاده کنندگان پارک به خصوص کودکان مشکل آفرین باشد.

نکته دیگر در آسیب شناسی پوشش گیاهی پارک ارم این است که تنوع گونه ای گیاهان پوششی بسیار کم می باشد و از چمن در بیش تر سطوح استفاده شده است. چمن گیاهی پردردسر و پرتوقع از نظر رشد و نگه داری می باشد. در انتخاب نوع چمن باید به سازگاری با آب و هوای محیط توجه نمود (۱۵). نوع چمن استفاده شده در پارک ارم با شرایط اقلیمی و کاربردی آن تطابق نداشته و مناظر نامناسبی را در طول فصل زمستان ایجاد می کند. از سوی دیگر،

متفاوتی در ایجاد فضای سبز دارند که از آن جمله می‌توان به چهار کاربرد اساسی گیاهان در طرح‌ها شامل ۱- کاربرد گیاهان در معماری ۲- کاربرد مهندسی گیاهان ۳- کاربرد گیاهان برای کنترل شرایط اقلیمی و ۴- کاربرد زیبایی گیاهان اشاره نمود (۲۵). در انتخاب گیاهان باید هدف مورد نظر با کاربرد گیاه هم خوانی داشته باشد تا نتیجه مطلوب حاصل شود. تمامی گیاهان با وجود کاربردهای مختلف به زیباسازی محیط نیز کمک می‌کنند، ولی هنگامی که کاربرد عملی گیاه با هدف طرح منطبق نباشد، نامناسب بودن کاشت بر خاصیت زیبایی گیاه فایده می‌آید و تناقضی بین مکان و عملکرد ایجاد می‌کند. به عنوان مثال در محدوده مورد مطالعه، در بسیاری از نقاط پارک که هدف تزئینی گیاهان مورد نظر بوده است (مانند فضاهای کاشت اطراف آبنماها)، متأسفانه از درختچه‌هایی با ارتفاع و حجم زیاد که مناسب ایجاد حفاظ می‌باشد، استفاده شده است. این امر باعث پوشانده شدن منظره مطلوب آبنماها شده است (شکل ۶).

کاشت چمن در بخش عمده‌ای از محدوده پارک آن‌هم در شهر حاشیه کویری مانند سبزوار که با مشکل کمبود بارندگی و منابع آبی رو به رو است، نشان از عدم توجه مسوولان به امکانات و محدودیت‌های شهر سبزوار دارد. از دیگر آسیب‌های موجود در محدوده مورد مطالعه، می‌توان به کاربرد نامناسب گیاهان با توجه به عملکردهای خاصی که بر عهده دارند، اشاره نمود. برای انتخاب گیاهان جهت کاشت به خصوص در فضاهای سبز عمومی شهرها، در مرحله اول لازم است نیازهای عملکردی مورد نظر از طراحی مشخص شود. به عنوان مثال، باید تعیین شود که توده گیاهان مورد نظر، برای چه هدفی کاشته می‌شوند که از جمله این اهداف می‌توان به اهداف حفاظتی، تزئینی و اکولوژیکی اشاره نمود (۱۲). هم چنین باید هدف طراحی کاشت با اهداف معماری فضا مطابقت داشته باشد و به عنوان عاملی جهت خوانایی بیش تر طرح عمل کند. گیاهان مختلف با خصوصیات خاص خود کاربردهای

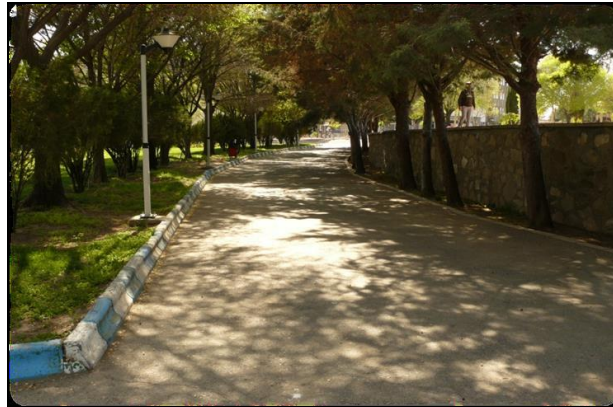

شکل ۶- طراحی و کاشت نامناسب گیاهان و پوشانده شدن منظره مطلوب آبنماها توسط گیاهان

Figur6- Unsuitable designing of space and hide of waterfront by the trees

فروش مواد مخدر را نیز فراهم می‌کند (۲۷). در محدوده مورد مطالعه، انتخاب گیاهان نامناسب و کاشت فشرده آن‌ها باعث ایجاد دیوارهای گیاهی بلندتر از خط دید در اکثر نقاط پارک گردیده است که این امر باعث کاهش امکان نظارت اجتماعی و در نتیجه امنیت اجتماعی و محیطی شده است. چنین امری متأسفانه باعث گردیده است که پارک ارم در بسیاری از ساعات روز و به خصوص ساعات پایانی شب عملاً تبدیل به فضایی خالی از جمعیت و بدون استفاده گردد که حتی حضور افراد بزرگ سال و مردان را نیز با چالش رو به رو می‌کند (شکل ۷).

یکی دیگر از کاربردهای معماری گیاهان، کنترل دید ناظر است. درختان و درختچه‌هایی که شاخ و برگ انبوه دارند، اگر خیلی نزدیک به یک دیگر کاشته شوند، پس از مدتی به دیواره‌ای سبز تبدیل می‌گردند. با فرم دادن به بستر کاشت چنین گیاهانی محیط‌های محفوظ در فضای باز ایجاد می‌گردد. میزان محافظت ایجاد شده بستگی به رابطه ارتفاع درخت، درختچه با خط مسطح دید دارد (۲۵). در پارک‌ها وجود درختان با ارتفاع بالا و حجم زیاد باعث ایجاد فضاهای بدون دفاع برای استفاده کنندگان در شرایطی که کنترل نباشد، می‌شود (۲۶). هم چنین دید کم، بستری را برای حضور متکدیبان، دست فروشان، کارتن خواب‌ها، باندهای خرید و

شکل ۷- کاشت متراکم گیاهان و کاهش نظارت عمومی بر مسیرهای ارتباطی درون پارک

Figure 7- Dense planting trees and Reduce public surveillance on the communication paths within the park

اکولوژیک و هویت طبیعی خود در مرحله بلوغ، به اندازه مشخصی گسترش پیدا می کنند. در صورتی که به فضای مورد نیاز آن‌ها در مرحله طراحی دقت نشود، تداخل گیاهان در مراحل بعدی، علاوه بر این که امکان زیست را از آن‌ها می گیرد، منجر به درهم ریختگی طرح نیز می شود (۱۱). یکی از نکات منفی دیگر در آسیب شناسی پارک ارم، در نظر نگرفتن فاصله‌ی مناسب درختان از یک دیگر است. در واقع می توان مجموع شعاع گستردگی دو گیاه را به عنوان فاصله کاشت آن‌ها تعیین کرد که بررسی‌های میدانی در محدوده پارک ارم توسط نگارندگان نشان از عدم رعایت این نکته دارد. در واقع می توان گفت از نظر طراحان این پارک، هر چه درختان بیش تری را بتوان در یک فضای سبز عمومی و پارک کاشت، نشان از کیفیت بالای آن فضا دارد (شکل ۸).

با بهره گیری از طراحی کاشت مناسب گیاهان در اطراف ابنیه و فضاهای موجود در پارک می توان تابش نور خورشید را کنترل نمود. در انتخاب گیاه به منظور ممانعت از تابش و تشعشع باید به خاطر داشت که بیش تر اوقات در نیم کره شمالی در زمستان تابش نور خورشید، دلپذیر بوده و به گرمایی کمک می کند، ولی در تابستان همان نور، مزاحمت ایجاد می نماید، بنابراین باید از گیاهان و درختان خزان پذیر استفاده شود تا شاخه های پر برگ درختان خزان پذیر در تابستان جلوی نور مزاحم را گرفته ولی در زمستان برگ ها خزان کرده و نور دلخواه به محیط برسد و فضا را گرم کند (۲۵). کاشت درخت همیشه سبز کاج به صورت متراکم در ضلع غربی ساختمان مهر بازنشستگان کشوری، واقع در بخش جنوبی پارک در زمستان با ایجاد سایه، باعث خنک تر شدن فضای داخلی بنا و افزایش میزان انرژی گرمایشی مورد نیاز ساختمان می شود. گیاهان بر اساس ساختار

شکل ۸- کاشت بی رویه و بدون قاعده درختان در پارک ارم بدون توجه به شعاع گستردگی هر درخت

Figure 8- Uncontrolled and desultory planting of the trees in the Eram park without considering the extent of the radius of each tree

۳- آسیب شناسی طراحی پارک

مبادی ورودی: یکی از نکات مهم در طراحی فضاهای عمومی و به خصوص فضاهای سبز عمومی (پارک‌ها) شهرها، ورودی‌های آن‌ها هستند. ورودی‌ها به عنوان فضاهای دعوت کننده، نقش مهمی در هویت پارک‌ها دارند. از این رو، ضروری است با توجه به زمینه جغرافیایی و زمینه‌های فرهنگی، اجتماعی و مذهبی ساکنان شهر و به ویژه کاربران فضاهای سبز عمومی، ورودی‌های این فضاها به گونه‌ای طراحی شوند که علاوه بر خاصیت دعوت کنندگی، به عنوان نشانه‌های شاخص در کل متن شهر، به خوانایی محیط شهر بیفزاید. از سوی دیگر، ضروری است کلیه ورودی‌های پارک چنان طراحی شوند که از ورود خودرو و موتورسیکلت به درون محدوده پارک جلوگیری کنند و در عین حال حداقل محدودیت را برای کاربران به ویژه گروه‌های خاصی چون کودکان، سالمندان و معلولان ایجاد نمایند.

در بررسی محدوده مورد مطالعه مشخص گردید که در طراحی ورودی‌های پارک، هیچ گونه نشانه شاخص یا طرح خاصی که نشانی

از دعوت کنندگی و هویت خاص شهر یا فرهنگ ساکنین شهر باشد، مدنظر قرار نگرفته است. از سوی دیگر، برای محدود کردن ورود وسایل نقلیه به پارک در ورودی‌های غربی، شرقی و شمالی پارک، نشانه‌های مناسبی استفاده نشده است. به طور معمول، از تیرک‌ها به منظور ایجاد مانع بر سر راه وسایل نقلیه در لبه پیاده روها و ورودی فضاهای شهری استفاده می‌شود (۲۸). تیرک‌های استفاده شده در ورودی غربی دارای ۱۶ سانتی متر ارتفاع می‌باشند و با فاصله ۴۵۰ سانتی متری از هم نصب شده‌اند. به علت در نظر نگرفتن ارتفاع و فاصله نصب مناسب در ورودی غربی، تیرک‌ها کارایی مورد نظر را نداشته و برای محدود کردن ورودی از بلوک‌های سیمانی استفاده شده است که علاوه بر ایجاد نمایی نازیبا برای ورودی پارک، امکان ورود را برای معلولان و کودکان و سالمندان عملاً مشکل و حتی غیرممکن می‌سازد و حتی می‌تواند برای کاربرانی چون سالمندان و کودکان خطرآفرین باشد (شکل ۹).

شکل ۹- ورودی‌های مسدود و نازیبا و فاقد اهمیت نشانه شناختی پارک ارم در بخش‌های مختلف

Figure 9- Entrance of Blocked and Ugly of park without aesthetic aspects in various sectors

حرارت (سایه درختان، جریان آب و ...) در فضای پارک را باعث می شود (شکل ۱۰). این در حالی است که در کف‌سازی مسیرها در مناطق اقلیمی گرم، باید از قطعات بتنی درجا یا پیش ساخته با درز آب‌گیری استفاده شود (۲۴). مسیرهای دسترسی باید به گونه‌ای طراحی شوند که ایمنی لازم را برای تمامی استفاده‌کنندگان فراهم نمایند. از طرفی، گردش و حرکت در مسیرها به سهولت انجام گیرد. در طراحی مسیرهای پارک، علایم حسی لازم برای حرکت امن نابینایان در نظر گرفته نشده است. از جمله موارد دیگری که در طراحی مسیرها به آن توجه نشده است، قرار گرفتن پایه چراغ‌ها و نیمکت‌ها و تاسیسات آب و برق در مسیرهای دسترسی می‌باشد که از عرض مفید راه‌ها کاسته است و مانعی بر مسیر حرکت است. هم‌چنین حفره‌های تاسیسات به وسیله سرپوش‌های متخلخل پوشانده نشده‌اند که این امر باعث کاهش ایمنی مسیرها برای همه کاربران و به ویژه کودکان، سالمندان و معلولان شده است.

مسیرهای ارتباطی درون پارک: در فضاهای سبز عمومی و به خصوص پارک‌ها، مسیرها استخوان‌بندی اصلی آن‌ها را تشکیل می‌دهند و از لحاظ جنبه‌های عملکردی، فضایی و زیبایی‌شناسی قابل توجهند (۱۲). جنس مصالح به کار رفته در آن‌ها، چگونگی طراحی آن‌ها و نمای ظاهری آن‌ها از جمله نکاتی است که می‌تواند در ترغیب کاربران به حضور در پارک‌های شهری تاثیرگذار باشد و این نکته به ویژه در مورد کودکان و رضایت آن‌ها از این فضاهای شهری بسیار مهم است. در محدوده مورد مطالعه، مصالح مورد استفاده در کف پوش دسترسی‌ها، در بیش تر بخش‌های پارک، آسفالت آن‌ها با کیفیتی بسیار نازل است. کیفیت بصری آسفالت بسیار نامناسب می‌باشد و ناهماهنگی کف پوش در بخش‌هایی که ترمیم صورت گرفته و از بین رفتن آسفالت توسط گیاهان پوششی در بعضی بخش‌ها نیز بر نازیبایی آن افزوده است. هم‌چنین در فصول گرم، تابش مستقیم آفتاب باعث گرم شدن سطوح آسفالت و انعکاس گرما به محیط می‌شود که کاهش بازده عوامل کاهنده درجه

شکل ۱۰- کیفیت نامناسب، یکنواخت و فاقد معیارهای زیبایی‌شناختی کف پوش در کلیه مسیرهای ارتباطی در پارک ارم

Figure 10- Quality of monotonous, unsuitable and without aesthetic of flooring of Eram Park

پارک ارم، پله‌های موجود در بخش‌های مختلف دارای ارتفاع متغیر بین ۱۵ تا ۲۷ سانتی‌متر می‌باشند، در صورتی که حداکثر ارتفاع هر پله در فضای آزاد نباید از ۱۵ سانتی‌متر تجاوز کند و ارتفاع ۸ تا ۱۲ سانتی‌متر مطلوب‌تر است (۲۹) (شکل ۱۱).

پله‌ها را می‌توان بعد دیگر سنگ فرش دانست که تغییرات لازم را در سطوح مختلف به وجود می‌آورد. برای راحتی و ایمنی، پله‌هایی که در فضای آزاد ساخته می‌شوند، باید حداقل ۱/۵ متر پهنا داشته باشند و لااقل بین هر پاگرد سه پله قرار گیرد. رابطه بین سطح افقی (T) و عمودی (R) را می‌توان با فرمول $2R + T = 60-70$ محاسبه کرد. در محوطه

شکل ۱۱- کیفیت نامطلوب پله گذاری ها در پارک ارم به ویژه برای اقشار خاص همانند معلولان و کودکان
 Figure 11- Unsuitable quality of stairs in Eram Park especially for specific groups such as children and disabled

استقرار نشانه ها و تاسیسات و تجهیزات شهری، وجود عناصر شاخص شهری اعم از نوع ورودی، آب نماها، تندیس ها، ساختمان ها و ... را می توان از نکاتی دانست که می تواند در ارتقا خوانایی محیط شهری و کمک به هویت مندی فضاهای شهری موثر می باشد.

اگر از این زاویه محدوده پارک ارم مورد ارزیابی قرار گیرد، قطعاً هیچ نکته مثبتی را نمی توان مشاهده نمود. با توجه به این که پارک ارم در محدوده ای از شهر واقع شده که عمدتاً طی دو دهه اخیر توسعه یافته است، با توجه به فقدان عنصر طبیعی و مصنوعی شاخص در این محدوده، در صورت طراحی و برنامه ریزی صحیح، می توانست نقش مهمی در هویت یابی این محدوده داشته باشد.

تقریباً هیچ گونه عنصر شاخص و واجد ارزش نشانه شناختی در پارک وجود ندارد. ورودی های پارک که در صورت طراحی صحیح می توانست واجد ارزش نشانه شناختی و ترغیب کننده و دعوت

خوانایی و هویت مندی: یکی از موضوعات مهم در برنامه ریزی شهری معاصر که با بحث های کوین لینچ در کتاب های سیمای شهر و شکل خوب شهر، مورد اهتمام جدی قرار گرفته است، بحث خوانایی و هویت مندی فضاهای شهری است و در این میان طراحان و برنامه ریزان شهری سعی دارند با استفاده از الگوهای طراحی و برنامه ریزی، عناصر طبیعی و مصنوعی، نشانه ها و ... به خوانایی و هویت مندی فضاهای شهری کمک نمایند. بدون شک پارک های عمومی اعم از پارک های محله ای و ناحیه ای و ... به واسطه کارکردهای مختلف اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی، روان شناختی و اکولوژیکی می توانند نقش مهمی در هویت مندی ساختن فضاهای شهری و ارتقا خوانایی محیط شهری داشته باشند، البته به شرط آن که در مکان یابی و برنامه ریزی و طراحی آن ها اهتمام لازم صورت گیرد. نوع طراحی پارک، کارکردهای خاصی که می تواند بر عهده بگیرد، چگونگی طراحی و کاشت گیاهان، وضعیت طراحی و

لابلای درختان و هم چنین توده‌های انبوه درختچه‌ها فاقد روشنایی هستند، یا از روشنایی بسیار ضعیفی برخوردار هستند. مسیرهای دسترسی ضلع جنوبی پارک فاقد روشنایی است که این امر باعث کاهش امنیت فضای پارک شده است. فضای بازی و تفریحی که برای کودکان طراحی شده است، نشانه‌ای از تکرار یک سری نشانه‌ها و وسایل بازی مصنوعی است که در همه پارک‌های شهر می‌توان مشاهده نمود. فضای ورزش نوجوانان و کودکان، در ضلع شرقی زمینی است با کیفیت بسیار نازل و کف پوش آسفالت که تنها وجود خط‌کشی‌های مختلف می‌تواند ذهن بیننده را به کارکرد آن رهنمون کند و در ضلع جنوبی نیز فضایی است که مشخص نیست چه کارکردی از آن متصور بوده‌اند و تنها وجود یک میز پینگ‌پنگ و محصور بودن آن می‌تواند تداعی کننده فضای بازی و ورزش باشد (شکل ۱۲).

کننده شهروندان برای حضور در پارک باشند، کاملاً رها شده است. در ورودی پارک و درون آن هیچ‌گونه تابلوها و یا نقشه‌راهنما وجود ندارد، هیچ‌گونه سندی که نشان از تاریخ ساخت و توسعه و ویژگی‌های کمی و کیفی پارک باشد، تعبیه نشده است. عدم استفاده از تابلوهای راهنما و معرف کاربری، اطلاعات کافی برای استفاده‌کنندگان فراهم نمی‌کند، این امر از خوانایی محیط می‌کاهد و مکان یابی عملکردهای مختلف در محیط پارک را مشکل می‌نماید.

ریتم حاکم بر طراحی پارک، ریتمی بسیار خسته کننده و تکراری در بخش‌های مختلف اعم از کف پوش پارک، فضای بازی، فضاهای نشستن، مبلمان‌ها و به خصوص طراحی عناصر شاخصی چون آبنماها است. وضعیت نورپردازی در پارک ارم نیز واجد همان مشخصه‌های یاد شده بالا است. در بسیاری از فضاهای پارک،

شکل ۱۲- نمونه فضاهای ورزشی و تفریحی موجود در محدوده پارک ارم

Figure 12- Sampels of sports and recreational spaces in Eram Park

بهره‌مندی از فضای شهری دارند (۳۰) و بنابراین ضروری است در طراحی فضاهای شهری به نیازهای ویژه این قشر نیز توجه گردد. به عنوان مثال، برای در نظر گرفتن نیازهای معلولان، برای اتصال قسمت‌های مختلف پارک که با یک دیگر اختلاف سطح دارند، به جای پله می‌توان از شیب‌های یکنواخت که بسیار هم طولانی نباشد، استفاده کرد. زیرا پله مانع بزرگی برای دسترسی معلولان به قسمت‌های مختلف پارک است. شیب طولی پیاده رو برای هدایت صندلی چرخدار توسط شخص معلول می‌تواند حداکثر ۵٪ باشد و اگر گذرگاه دارای دستگیره و یا میله باشد،

معلولان و افراد ناتوان: موضوع دیگری که باید در طراحی پارک‌های شهری به عنوان مهم ترین فضای سبز عمومی در درون شهرها مورد اهتمام و توجه برنامه‌ریزان قرار گیرد، قابلیت دسترسی و استفاده تمامی اقشار جامعه به ویژه معلولان و کهن سالان می باشد. معلولان بخشی از مراجعه کنندگان به پارک را تشکیل می دهند که استفاده آن‌ها از پارک‌ها منوط به وجود امکاناتی خاص می باشد. معمول ترین شکل معلولیت، ناتوانی حرکتی است. برای این افراد قابلیت های محیط به شکل های مختلفی کاهش می یابد. افرادی که از صندلی چرخ دار استفاده می کنند، محدودیت های بیش تری در

موجود غیر استاندارد می‌باشد. در جدول شماره ۴ شیب برخی از سطوح شیب دار محوطه پارک بر طبق فرمول زیر محاسبه شده است.

این شیب می‌تواند حداکثر به ۸٪/برسد (۳۱). در محدوده مورد مطالعه، گذرهای ارتباطی در بیش تر بخش‌های پارک فاقد سطوح شیب دار برای عبور صندلی چرخ دار بوده و یا سطوح شیب‌دار

جدول ۳- محاسبه شیب در برخی از سطوح شیب دار محدوده پارک ارم

Table 3- Calculating the slope on some of the slopes of Eram Park

۱۰۰ × (فاصله افقی / اختلاف ارتفاع) = درصد شیب						
۵۲	۳۰	۲۴	۴۰	۲۹	۸۰	اختلاف ارتفاع (cm)
۲۱۷	۱۶۴	۱۲۰	۱۹۲	۱۴۰	۴۰۸	فاصله افقی (cm)
۲۳/۹۶	۱۸/۲۹	۲۰	۲۰/۸۳	۲۰/۷۱	۱۹/۶۰	درصد شیب

ها نیز مورد توجه قرار گیرند. ورودی های این پارک که پیش تر بدان پرداخته شد، نشانی بودند از عدم اهتمام و توجه جدی طراحان و مسوولین به شرایط خاص معلولان. نمونه‌ای دیگر از این عدم توجه در طراحی آب خوری های پارک قابل مشاهده می‌باشد که به گونه‌ای طراحی شده‌اند که عملاً معلولان امکان دسترسی مستقل به آن‌ها را ندارند (شکل ۱۳).

از نکات دیگری که نشان گر عدم توجه به گروه‌های خاص اجتماعی و به ویژه معلولان در طراحی و تجهیز پارک ارم می‌باشد، وضعیت نامناسب طراحی و ساخت مبلمان ویژه این فضاها است. به عنوان مثال، با توجه به محدودیت های معلولان و برای احترام به نیازهای این اقشار، ضروری است در طراحی تجهیزاتی چون آب خوری ها، نیمکت ها، پل ها و ورودی های پارک ها، آن

شکل ۱۳- وضعیت آب خوریهای پارک ارم و عدم تناسب آن برای معلولان و افراد ناتوان

Figure 13- Quality of drinking-cup in Eram Park and lack of suitability for people with disabilities

حالی است که به واسطه ازدحام جمعیت و گسترش توده ساختمانی، نیاز به چنین فضاهایی روز به روز بیش تر احساس می‌شود. این روند به ویژه برای گروه‌های خاصی چون کودکان و سالمندان بیش تر به چشم می‌خورد. کودکانی که دیروز در فضاهای باز شهری و میدانی و

کودکان: با افزایش جمعیت شهری و گسترش و تعدی لجام گسیخته فضاهای ساخته شده بر فضاهای باز و عمومی شهرها و به ویژه گسترش متراکم‌سازی و آپارتمان‌نشینی در فضای شهرها، شاهد کاهش روزافزون فضاهای باز و عمومی در شهرها هستیم و این در

کوچه‌های محلی با بازی و تفریح روز خود را به شب می‌رسانند، امروزه به واسطه این ازدحام و ترافیک و کاهش احساس امنیت اجتماعی خانواده‌ها، مجبورند بخشی عمده از زمان رشد و نمو و زمان بازی و یادگیری و اجتماعی شدن خود را در فضای کوچک مساکن آپارتمانی با تماشای برنامه‌های تلویزیونی به شب بپردازند. در چنین شرایطی، ضروری است فضاهایی چون پارک‌های شهری و به ویژه زمین‌های بازی موجود در این پارک‌ها به گونه‌ای طراحی گردند که علاوه بر ایجاد انگیزه و تشویق کودک و خانواده به گذران اوقات فراغت در این فضاها، زمینه‌ای مناسب را برای تخلیه انرژی، یادگیری و خلاقیت، اجتماعی شدن و ... فراهم نمایند. در واقع، طراحی چنین فضاهایی باید به گونه‌ای باشد که آن‌ها به عنوان جزیی از فضای خانه و مدرسه و به عنوان فضایی برای خلاقیت و یادگیری بیش تر و مکانی برای آموزش و اجتماعی شدن و بهبود اعتماد به نفس کودکان و ... به شمار آیند.

اولین نکته‌ای که می‌تواند مشوق کودک و والدین برای حضور در فضای پارک و زمین بازی آن باشد، رعایت ایمنی است. ایمنی را می‌توان در بخش‌های مختلفی مد نظر قرار داد، از آن جمله می‌توان به وجود ایمنی در نوع وسایل بازی مستقر در پارک‌ها و جنس آن‌ها و شکل طراحی‌شان اشاره نمود. وسایل بازی کودکان همواره باید در مکان‌هایی مسطح و در معرض دید کامل مستقر گردند و از ایجاد اختلاف سطح و پله در محدوده سایت بازی آن‌ها اجتناب شود. برای نظارت بیش تر بر بازی کودکان، باید مکان‌های ویژه‌ای نزدیک زمین بازی برای استقرار والدین کودکان در نظر گرفته شود (۲۴). توجه نکردن به نیاز مکان مناسب برای والدین در کنار زمین بازی کودکان می‌تواند کاهش نظارت و در نتیجه کاهش امنیت فضای بازی را در برداشته باشد. هم چنین نباید به علت نبودن امکانات آسایشی والدین زمان بازی کودک و استفاده از زمین بازی محدود شود. امروزه در شهرهای پیش رفته حتی برای بزرگ سالان نیز تجهیزات بازی و سرگرمی طراحی می‌کنند، بهترین و کامل ترین پارک‌ها و بوستان‌ها آن‌هایی هستند که قابلیت پذیرایی از والد و کودک را با هم دارند.

اولین نکته در خصوص آسیب‌شناسی مکان‌گزینی سایت بازی در پارک ارم، مکان‌گزینی آن در بخش غیر مسطح پارک است که می‌تواند برای کودکان و نونهالان آسیب‌زا باشد، فشردگی نشانه‌ها و تجهیزات مختلف بازی در فضایی محدود که خود می‌تواند باعث آسیب‌دب‌دگی کودکان و حتی زمینه‌ساز ایجاد اختلاف میان والدین و بچه‌ها گردد، طراحی فاقد نوآوری و زمخت فضای بازی به ویژه فضایی که برای خاک‌بازی کودکان طراحی شده است، فقدان فضایی برای استقرار والدین به گونه‌ای که هم راحتی آنان را در پی داشته باشد و هم بتواند امکان نظارت آنان را بر فرزندانشان میسر سازد، صرف تاکید بر طراحی و استفاده از مصنوعات دست‌ساز برای فضای بازی کودکان و عدم استفاده از فضاهای سبز و درختان و درختچه‌های مناسب برای طراحی فضای بازی کودکان. در واقع تنها استقرار زمین بازی در پارک نمی‌تواند هدف اصلی از احداث زمین بازی را در فضاهای سبز عمومی برآورده سازد (شکل ۱۴). با شهرنشینی بیش تر، تماس و ارتباط کودک با طبیعت و محیط‌های طبیعی محدودتر می‌شود. بر طبق تحلیل و بررسی دیدگاه‌های مختلف در ارتباط با الگوهای طراحی فضای سبز در پژوهشی با عنوان "شهر دوستدار کودک: عنوان شده است که فضاهای سبز باید در تلفیق با فضاهای بازی باشد به طوری که فضاهای بازی مملو از درختان، گل‌ها و نیز دریاچه کوچک یا استخر باشد. تلفیق وسایل بازی کودکان با فضای سبز به جذابیت محیط آن‌ها خواهد افزود (۳۲). در نحوه انتخاب، گزینش و کاشت بوته‌های گیاهی و گیاهان در محوطه‌های بازی کودکان بر این نکته تاکید می‌شود که گاهی خود گیاهان و نوع کاشت آن‌ها در سایت و زمین بازی در واقع عنصری در شکل‌گیری بازی‌های کودکان قلمداد شده است، یعنی طراح محوطه و فضاهای شهری مخصوص کودکان باید گیاهان را نیز جزئی از بازی مربوط فرض کند (۳۳).

شکل ۱۴- وضعیت فضای طراحی شده برای بازی کودکان از ابعاد و زوایای مختلف در پارک ارم
Figure 14- Quality of children's Playground in Eram Park

است، خود مسأله‌ای است که به نظر می‌رسد بدان توجه جدی مبذول نشده است. به علاوه این که، خالی بودن استخر در اکثر ایام سال، خود باعث کاهش زیبایی بصری محیط می‌گردد. نکته دوم، عمق زیاد استخر می‌باشد که این عامل همراه با فقدان نرده و حفاظ در لبه‌های آن و به ویژه بر روی مسیر پل عبوری از روی استخر، می‌تواند برای کودکان و نونهالان خطرآفرین باشد. بر اساس مقررات و مبنای علمی، در فضاهای عمومی باید تا حد امکان، از احداث استخرهای عمیق خودداری شود (۱۵). در احداث این استخر به عمق ایمن توجه نشده است و خطر خفگی و سقوط کودکان و حتی بزرگسالان در آنجا وجود دارد. دو آبنمای دیگر نیز از وضعیت چندین مناسبی برخوردار نیستند. همان گونه که در شکل های ۱۴ و ۱۵ دیده می‌شود، آبنمای بخش مرکزی پارک، نشانه‌ای است تکراری که در اکثر ایام سال نیز آب آن کثیف بوده و فواره‌های آن خاموش می‌باشند. آبنمای بخش شرقی نیز بر اساس مشاهدات میدانی

آب نماها: امروزه طراحان با احداث آب نماها و ویژگی‌های ذاتی آب در پارک‌ها و فضاهای سبز عمومی، از اصل تنوع برای ایجاد زیبایی در محیط بهره می‌برند. وجود آب نماها به ویژه در شهرهای با اقلیم گرم و خشک، علاوه بر ایجاد حظّ بصری، می‌توانند نقش مهمی در تعدیل درجه حرارت محیط داشته باشند. در طراحی آبنماها علاوه بر رعایت اصول زیبایی‌شناسی، عوامل مهمی نظیر ایمنی، باد، نوع آب و هوا، مصالح مورد استفاده و ... در ساخت و مکان یابی آن اهمیت به سزایی دارد (۱۵).

در محدوده پارک ارم سه آب نما تعبیه شده است که هر یک دارای مشکلات خاص خود هستند. بزرگ‌ترین آب نما مجموعه آب-نمای بخش غربی سایت می‌باشد که به صورت استخر احداث شده است. یکی از مشکلات این آب نما، مساحت وسیع و عمق زیاد آن می‌باشد. مساحت زیاد استخر و نیاز به منابع آبی فراوان برای پرکردن آن به ویژه برای شهری مانند سبزوار که در حاشیه کویر قرار گرفته

آبنماهای طراحی شده، نمونه بسیار ابتدایی و تکراری و فاقد جنبه-های زیبایی شناختی و نشانه شناختی آبنماهایی هستند که بدون هیچ گونه طرح خاصی می‌توان آن را در همه پارک‌ها و فضاهای سبز عمومی مشاهده نمود (شکل‌های ۱۵ و ۱۶).

همیشه خالی از آب بوده و اکثراً به عنوان زمین فوتبال برای کودکان و خردسالان مورد استفاده قرار می‌گیرد. طراحی و مکان‌یابی صحیح آبنماها خود می‌تواند علاوه بر زیبایی و حفظ بصری، تبدیل به عاملی برای خوانایی و هویت‌یابی پارک و محدوده پیرامونی آن گردد. امری که متأسفانه در پارک ارم بدان هیچ گونه توجهی نشده است. در واقع

شکل ۱۵- تصویر استخر و آب نمای بخش غربی پارک (پل عبوری بدون حفاظ و استخر وسیع و خالی از آب)

Figure 15- Images of waterfronts in Western section of Eram Park

شکل ۱۶- تصویر آبنمای بخش مرکزی و شرقی پارک

Figure 16- Images of waterfronts in Eastern and Central sections of Eram Park

بحث و نتیجه گیری

مولفه‌های کمی و کیفی مکان‌یابی و طراحی این فضاها ضرورتی اجتناب‌ناپذیر است. متأسفانه مشاهدات هرروزه شهروندان و متخصصان از این فضاهای شهری گویای این واقعیت است که معیارهای کمی و کالبدی دارای برتری چشمگیر و برجسته‌ای در مکان‌یابی و طراحی فضاهای سبز عمومی شهرها می‌باشند و نگاه-های مردسالارانه، قیّم مآبانه و فن محورانه محوریت اصلی طراحی و ایجاد چنین فضاهایی را شامل می‌شود. ارزیابی و آسیب‌شناسی

فضاهای سبز عمومی و به ویژه پارک‌های شهری را در جهان شهری شده معاصر باید به مثابه قلب تپنده شهرها دانست. آن‌ها نه تنها تعدیل‌کننده هوای شهرها و کاهنده آلودگی‌های گوناگون شنیداری، دیداری، بویایی و ... در فضاهای شهری هستند، بلکه کارکردهای غیر مستقیم اجتماعی، روانی و فرهنگی و اقتصادی آن‌ها نقشی اساسی در ارتقای کیفیت زندگی شهروندان بر عهده دارند. بر این اساس به نظر می‌رسد ضرورت توجه هم‌زمان به معیارها و

ساکنان، همسایه ها، عابرین و کاربران در همه نقاط پارک و تمام ساعات شبانه روز میسر باشد.

- لزوم توجه به ایجاد پارک های موضوعی در مقیاس شهری، ناحیه‌ای و حتی محله ای همانند پارک گل و گیاه، پارک مشاهیر، پارک کودک، پارک شهید گمنام و ... در جهت ارتقای کارکردهای فرهنگی، آموزشی، اجتماعی و روانی پارکها و فضای سبز عمومی.

- توجه به نیازهای خاص کودکان به ویژه در زمینه ایجاد فضاها و زمین های بازی که برانگیزاننده حس خلاقیت در کودکان باشد.

- توجه خاص به نیازهای اقشاری که دارای معلولیت یا ناتوانی حرکتی هستند و یا گروه های کهن سال، زنان و ... به ویژه در طراحی مبادی ورودی پارک ها، مسیرهای ارتباطی درون پارک ها، ایجاد امکانات رفاهی مانند نیمکت ها، آب خوری ها، پله ها و ...

- هویت بخشی به فضاهای شهری از طریق فضاهای عمومی هم چون پارک ها با ایجاد نشانه ها و طراحی های هویت مند و ویژه در تدبیر ها، مجسمه ها، آب نماها، نمایشگاه ها و ...

- لزوم توجه به ویژگی های جغرافیایی و اقلیمی شهرهای مختلف کشور در چگونگی طراحی پارک و به ویژه پوشش گیاهی.

منابع

- 1- Munier, Nolberto (2006), Hand Book on Urban Sustainability, Springer, the Netherlands.
- 2- Fargkou, Maria Christina(2009), Evaluation of Urban sustainability through a metabolic perspective, Ph.D. Thesis, Environmental Sciences, Universitat Autònoma de Barcelona.
- 3- Harper, E. M. and Graedel, T. E. (2004), Industrial ecology: a teenager's progress. Technology in Society 26: 433-445

۴- بهرام سلطانی، کامبیز، ۱۳۷۱، مجموعه مباحث و

روش های شهرسازی: محیط زیست، مرکز مطالعات

و تحقیقات شهرسازی و معماری ایران وزارت مسکن

و شهرسازی، تهران.

پارک های شهری به عنوان یکی از اصلی ترین فضاهای سبز عمومی در شهرها با قابلیت های بالقوه شان برای کارکردهای مختلف می-تواند نقطه شروعی برای ضرورت اهتمام و توجه بیش تر به ملاحظات کمی و کیفی در ایجاد و طراحی این فضاها باشد. بر این اساس، هدف این پژوهش کاربردی بر ارزیابی و آسیب شناسی یکی از پارک های مهم شهر سبزوار یعنی پارک ارم استوار گردید. یافته های تحقیق که با تکیه بر مبانی نظری مستدل و علمی و مشاهدات میدانی مستقیم از محدوده پژوهش به دست آمده اند، گویای آن است که این پارک از زوایای متعددی دارای نواقص جدی در حوزه طراحی می باشد. مکان گزینی نامناسب، فقدان خوانایی و ویژگی ها یا نشانه های حاوی معانی نشانه شناختی در فضای پارک، عدم توجه به طراحی مناسب و شایسته ورودی های پارک با توجه به نقش دعوت کنندگی و هویت بخش آن ها برای فضای شهری، عدم اهتمام به نیازهای گروه های خاص اجتماعی مانند زنان، کودکان و معلولان، پوشش گیاهی نامتناسب و کاشت بدون هدف و مترام آن ها، عدم توجه به کارکردهای زیبایی شناختی و مهندسی و معماری گیاهان در طراحی و کاشت پوشش گیاهی پارک، مکان یابی نامناسب و فقدان فضای پارکینگ، استفاده بی رویه از ابتدیی ترین و نامناسب ترین و نازیباترین مصالح برای جداسازی فضاهای پارک و کف پوش مسیرهای دسترسی و هم چنین زمین های بازی، عدم توجه به ضرورت امکان نظارت اجتماعی بر فضای پارک به ویژه برای القای احساس امنیت برای گروه های خاصی چون زنان و کودکان و ... را می توان مهم ترین نارسایی ها و آسیب های پارک ارم دانست. البته این نارسایی ها و ویژگی هایی که ذکر شد، منحصر به پارک ارم نبوده و متأسفانه با کم و کیف متفاوتی در اکثر فضاهای سبز عمومی و پارک های شهر سبزوار دیده می شود.

پیشنهادات

با توجه به یافته های تحقیق، پیشنهادهای زیر جهت بهبود کیفیت پارک ارم و سایر پارک های شهر سبزوار و سایر شهرهای ایران ارایه می گردد.

- توجه به مکان گزینی صحیح پارک های شهری در درون بافت های مسکونی، به گونه ای که امکان نظارت همگانی از سوی

- ۱۶- باباپور، هومن، ۱۳۸۷، بررسی راه‌های نگه داشت و توسعه باغ‌ها و فضاهای سبز شهری، مجله شهرداری‌ها، شماره ۵.
- 17- Roseland, M (Ed) (1997) Eco-city Dimensions: Healthy Communities, Healthy Planet. New Society Publishers, Gabriola Island, BC.
- 18- Wong, T., B., Yuen (2011), Eco-City Planning, Springer, Singapore, pp 50-151
- ۱۹- عباس زاده، غلامرضا و دیگران، ۱۳۹۰، اتحادیه شهرها، شهرهای قابل سکونت، فواید برنامه ریزی محیط زیست شهری، انتشارات صحاف.
- ۲۰- رزاقیان، فرزانه و دیگران، ۱۳۹۱، تحلیل اکولوژیکی پارک های شهری (مطالعه موردی: مشهد)، محیط شناسی، سال سی و هشتم، شماره ۴، صص ۱۵۵-۱۶۸.
- ۲۱- کریم پور، سعید، ۱۳۸۶، اکوپارک ها راهکاری جهت مدیریت منابع طبیعی، مجموعه مقالات دومین همایش ملی کشاورزی بوم شناختی ایران، گرگان.
- ۲۲- مجنونیان، هنریک، ۱۳۷۴، مباحثی پیرامون پارک‌ها، فضای سبز و تفرجگاه‌ها، انتشارات سازمان پارک‌ها و فضای سبز، تهران.
- ۲۳- مهندسین مشاور عمران سرزمین، ۱۳۸۰، ضوابط طراحی فضای سبز شهری، سازمان مدیریت و برنامه ریزی کشور، مرکز مدارک علمی و انتشارات، تهران.
- ۲۴- روحانی، غزاله، ۱۳۷۱، طراحی باغ و احداث فضای سبز، فرهنگ جامع، تهران.
- ۲۵- ادیبی سعدی نژاد، فاطمه، عظیمی، آزاده، ۱۳۹۰، تبیین امنیت در محیط شهری بر مبنای پارامترهای کالبدی و طراحی (مورد شهر بابلسر)، فصل نامه آمایش محیط، شماره ۱۵.
- ۲۶- عابدی، سپیده، ۱۳۸۹، پارک شهری، فرصت مدنی یا تهدید جامعه؟، ماه نامه منظر، شماره ۱۰.
- ۲۷- قاسمی، موسی، ۱۳۹۱، مبلمان درمنظر شهری، ماه نامه اطلاع رسانی آموزشی، پژوهشی شهر و منظر، شماره ۲۳.
- ۵- شکویی، حسین، ۱۳۸۵، جغرافیای شهری، انتشارات دانشگاه تبریز، چاپ اول.
- 6- Shi, Long (2002), Suitability Analysis and Decision Making Using GIS, Spatial Modeling.
- ۷- صالحی فرد، محمد و دیگران، ۱۳۸۹، تحلیلی بر ابعاد اجتماعی فضاهای سبز شهری با تاکید بر دیدگاه شهروندان، فضای جغرافیایی، شماره ۲۹.
- ۸- حاتمی نژاد، حسین و عمران زاده، بهزاد، ۱۳۸۹، بررسی، ارزیابی و پیشنهاد سرانه فضای سبز شهری: نمونه مورد کلان شهر مشهد، فصل نامه جغرافیا، سال هشتم، شماره ۲۵، صص ۶۷-۸۵.
- ۹- دهخدا، علی اکبر، ۱۳۷۷، لغت نامه دهخدا- جلد۴، انتشارات دانشگاه تهران.
- ۱۰- حکمتی، جمشید، ۱۳۸۶، مهندسی فضای سبز، انتشارات سپهر، تهران.
- ۱۱- مهندسین مشاور رویان، ۱۳۸۹، ضوابط طراحی فضاهای سبز شهری، سازمان مدیریت و برنامه ریزی کشور، شماره ۲۰۳.
- ۱۲- مهندسین مشاور آمایش محیط، ۱۳۷۲، اصول و ضوابط طراحی پارک‌های شهری، سازمان پارک‌ها و فضای سبز شهر تهران.
- ۱۳- ربانی، رسول و دیگران، ۱۳۹۰، تبیین جامعه‌شناختی کارکرد پارک‌های شهری (مطالعه موردی پارک‌های شهر اصفهان)، مجله مطالعات و پژوهش‌های شهری و منطقه‌ای، شماره ۱۰، صص ۱۱۱-۱۳۴.
- ۱۴- سعیدنیا، احمد، ۱۳۸۹، کتاب سبز شهرداری (فضای سبز شهری)، سازمان شهرداری های کشور، تهران.
- ۱۵- محمدی، جواد، ۱۳۸۱، تحلیل پراکندگی فضایی و مکان یابی فضای سبز شهری در منطقه ۲ شهر تبریز، پایان نامه کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه شهید بهشتی.

- ۲۸- گیبوز، جوانا و برنارد اوبرهولستر، ۱۳۸۰، طراحی منظر در خیابان های شهری، سازمان پارک ها و فضای سبز شهر تهران
- ۲۹- کیامیری، مهدی، ۱۳۹۰، ارائه خدمات به جانبازان و معلولان در مبلمان شهری، فصل نامه سازمان نظام مهندسی ساختمان، شماره ۳.
- ۳۰- تقوایی، مسعود، مرادی، گلشن و صفراآبادی، اعظم، ۱۳۸۹، بررسی و ارزیابی وضعیت پارک های شهر اصفهان بر اساس معیارها و ضوابط موجود برای دسترسی معلولان و جانبازان، مجله جغرافیا و برنامه ریزی محیطی، شماره ۲، صص ۴۷-۶۴.
- ۳۱- کامل نیا، حامد و حقیر، سعید، ۱۳۸۸، الگوهای طراحی فضای سبز در شهر دوستدار کودک (نمونه موردی : شهر دوستدار کودک بم)، باغ نظر، سال ششم، شماره ۱۲، صص ۷۷-۸۸.
- ۳۲- پورجعفر، محمدرضا و دیگران، ۱۳۸۹، بررسی تحلیلی چگونگی بر انگیزش آفرینش گری کودکان در طراحی فضاها و محوطه های شهری با تاکید بر خلاقیت و طراحی کالبدی فضاها، بازی کودکان، دو فصل نامه مدیریت شهری، شماره ۲۵.
- ۳۳- سعیدنیا، احمد، ۱۳۸۳، کتاب سبز شهرداری: طراحی فضاها و مبلمان شهری، سازمان شهرداریهای کشور، تهران.